

Стеблюк Світлана Василівна,

ORCID ID: 0000-0002-2827-6805

*доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії,
реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЛЕКЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

LECTURE AS A TYPE OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION: MODERN DIMENSION

У статті розглянуто сучасні підходи до організації та проведення лекцій у закладі вищої освіти. З'ясовано сучасні підходи педагогів до цієї проблеми, виокремлено її види та структуру. Вченими сформулювалася думка, що сучасна лекція має проводитися на засадах проблемності, діалогічного спілкування, активізації мисленнево-мовленнєвої діяльності студентів. З-поміж їх видів вказано на традиційні та інноваційні (лекція-бесіда з постановкою проблемних запитань; лекція з мікророзповідями студентів та інші).

Метою статті є з'ясування сучасних підходів до організації лекції у закладі вищої освіти. Дослідження щодо організації лекцій у закладі вищої освіти розглядалося за двома напрямками: введення у структуру традиційних лекцій інноваційних методів навчання та розробка нових її типів. Автором наголошено, що у процесі їх підготовки необхідно врахувати: форму здобуття освіти (денна, заочна, дистанційна); студентський склад; сучасні інноваційні тенденції у розвитку освіти; специфіку Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця, що забезпечує реалізацію складових професійної компетентності з навчальної дисципліни. Виокремлено функції сучасної лекції: 1) інформаційно-пізнавальна (донесення сучасних тенденцій у розвитку вищої освіти, науки в Україні та за кордоном; виокремлення кола питань для формування фахових компетентностей); систематизуюча (побудова у логічній послідовності та взаємозв'язку матеріалу змістових модулів з дисципліни); мотиваційне забезпечення освітньої діяльності (спрямованість на розвиток у майбутнього фахівця внутрішньої та зовнішньої мотивації); розвивальна (стимулювання до аналізу та узагальнення одержаної інформації, виокремлення питань, що потребують дослідження); виховуюча (підготовка сучасного фахівця з креативним мисленням, здатним діяти в конкурентному середовищі; національно-мовленнєвої особистості із сформованими демократичними та морально-етичними цінностями).

Автором проілюстровано застосування інноваційних методів навчання у процесі проведення тематичної лекції за її структурними частинами (методи: прогнозування, дослідницько-творчий, бібліографічного пошуку; дискусії, «Займи позицію», «гронування» та інші). Кожен із означених методів містить алгоритм їх застосування. Наголошено на особливостях проведення лекції-інсерт, лекції у квазіпрофесійному середовищі.

Ключові слова: лекція, тематична лекція, функції лекції, інноваційні методи навчання, нестандартні лекції.

The article examines modern approaches to the organization and delivery of lectures in a higher education institution. Modern approaches of teachers to this problem are clarified, its types and structure are distinguished. The scientists formulated the opinion that the modern lecture should be conducted on the basis of problem-solving, dialogic communication, and activation of students' thinking and speech activity. Among their types, traditional and innovative ones are indicated (lecture-conversation with posing problematic questions; lecture with micro-teaching of students and others).

The purpose of the article is to clarify modern approaches to organizing a lecture in a higher education institution. Research on the organization of lectures in a higher education institution was considered in two directions: the introduction of innovative teaching methods into the structure of traditional lectures and the development of their new types. The author emphasized that in the process of the lecture preparation it is necessary to take into account: the form of obtaining education (full-time, part-time, distance); amount of students; modern innovative trends in the development of education; the specifics of the Educational and Professional Program for the training of a future specialist, which ensures the implementation of the components of professional competence in the discipline. The functions of a modern lecture are highlighted: 1) informational and cognitive (reporting modern trends in the development of higher education, science in Ukraine and abroad; identifying a range of questions for the formation of professional competencies); systematizing (building in a logical sequence and interconnection of the material of content modules in the discipline); motivational support of educational activities (focusing on the development of internal and external motivation in the future specialist); developmental (stimulation to analysis and generalization of the information received, identifying issues that require research); educational (training a modern specialist with creative thinking, able to act in a competitive environment; a national-speech personality with formed democratic and moral-ethical values).

The author illustrates the use of innovative teaching methods in the process of conducting a thematic lecture according to its structural parts (methods: forecasting, research and creative, bibliographic search; discussions, "Take a side", "clustering" and others). Each of the above methods contains an algorithm for their application. The features of conducting an insert lecture, a lecture in a quasi-professional environment are emphasized.

Key words: lecture, thematic lecture, lecture functions, innovative teaching methods, non-standard lectures.

Постановка актуальності проблеми. Освітній процес у закладі вищої освіти має свою специфіку. Він здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту». У статті 50 Розділу IX вказано види навчальних занять: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація. Заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [6]. Відповідно у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» розроблено Положення про організацію освітнього процесу (24.12. 2020 р), в якому чітко на основі законодавства описується специфіка навчальної діяльності закладу освіти. Вказується, що лекція – вид навчального заняття, призначений для викладення теоретичного матеріалу. Як правило, окрема лекція є елементом курсу лекцій, що охоплює основний теоретичний матеріал однієї або декількох тем навчальної дисципліни, базується на новітніх наукових, теоретичних і практичних досягненнях та має прогностичний характер [5, п. 5.2.1].

Сьогодні із застосуванням інноваційних технологій навчання змінюються підходи як до змісту лекцій, так й до видів. Зважаючи на це, алгоритм її проведення зазнає змін. Відтак, Г. Крохмальна розкриває роль лекції як функціонального елемента сучасної науково-педагогічної комунікації. На думку дослідниці, сучасна лекція повинна не тільки традиційно демонструвати навчальний матеріал, а й підтримувати логіку інтриги (навіть подиву!) від початку і до кінця заняття, давати інформацію, що буде корисною у майбутній професійній діяльності [2, с. 132]. Отже, дослідження лекції як виду навчального заняття у закладі вищої освіти сьогодні є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості, види та методика проведення лекційних занять подаються у наукових працях М. Фіцули [7]. Учений поділяє лекції за дидактичними завданнями: на вступні, тематичні, настановчі, оглядові, заключні (А. Алексюк, Т. Галушко, З. Курлянд); за способом викладу навчального матеріалу: проблемні, лекції-візуалізації, бінарні, або лекції-дискусії, лекції із заздальгідь запланованими помилками, лекції-прес-конференції (А. Алексюк) [7, с. 119–120].

Вимоги та структура лекції знайшли своє відображення у навчальному посібнику «Педагогіка

вищої школи» (З. Курлянд, Р. Хмелюк, А. Семінова та ін.) Частини лекції: вступна частина: оголошення теми лекції (для запису студентами), плану лекції (3–4 пункти); формування мети та завдань лекції; стисла характеристика проблеми; показ стану питання; список літератури, навчальних джерел з теми (6–7 джерел). Викладення: докази, факти, аналіз понять, висвітлення подій, демонстрація доказів, аудіо та відеоматеріалів; характеристика різних думок; зв'язок з практикою; галузі застосування набутих знань. Висновки: формування загального висновку; установка та завдання для самостійної та пошукової роботи; методичні поради, відповіді на запитання [4, с. 129].

Опис форм організації освітнього процесу у ЗВО знайшли своє відображення у дослідженні Л. Кабакової, Н. Мирончук. Ними охарактеризовано окремі види лекцій: тематична лекція, оглядова лекція, консультативна лекція, лекційний спецкурс [1, с. 151].

Шляхи модернізації лекційного викладання у вищій школі XXI століття сформульовані групою авторів (Ю. Носковенко, Д. Ткачик, Я. Опольський, О. Залюбівська). Вказується, що сучасна лекція має проводитися на засадах проблемності, діалогічного спілкування, активізації мисленево-мовленнєвої діяльності студентів. З-поміж видів лекцій вказано такі: лекція-бесіда з постановкою проблемних запитань; лекція з мікророзкриттям студентів; лекція з випереджальною самостійною роботою магістрантів [3].

Таким чином, лекція як форма навчальної діяльності знайшла своє відображення у низці досліджень. Ми акцентуватимемо увагу на лекціях з інноваціями у її структурі та типах.

Мета статті: з'ясувати сучасні підходи до організації лекції у закладі вищої освіти. Завдання: визначити особливості застосування інноваційних методів навчання у структурі тематичної лекції, розкрити алгоритм використання нестандартних її типів.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження щодо організації лекцій у закладі вищої освіти розглядалося за двома напрямками: введення у структуру традиційних лекцій інноваційних методів навчання та розробка нових її типів.

Практика роботи у закладі вищої освіти засвідчує ефективність проведення традиційних видів

лекції. Проте у процесі їх підготовки необхідно врахувати:

- 1) форму здобуття освіти (денна, заочна, дистанційна);
- 2) студентський склад (наявність осіб з особливими освітніми потребами);
- 3) сучасні інноваційні тенденції у розвитку освіти;
- 4) специфіку Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця, яка забезпечує реалізацію компетентностей з дисципліни.

Лекція характеризується переважно монологічною формою викладу, однак сучасні тенденції передбачають її збагачення інтерактивними методами.

У процесі підготовки лекції вкрай важливо врахувати її функції, з-поміж яких нами виокремлюються такі:

- 1) інформаційно-пізнавальна (донесення сучасних тенденцій у розвитку вищої освіти, науки в Україні та за кордоном; виокремлення кола питань для формування фахових компетентностей);
- 2) систематизуюча (побудова у логічній послідовності та взаємозв'язку матеріалу змістових модулів з дисципліни);
- 3) мотиваційне забезпечення освітньої діяльності (спрямованість на розвиток у майбутнього фахівця внутрішньої та зовнішньої мотивації);
- 4) розвивальна (стимулювання до аналізу та узагальнення одержаної інформації, виокремлення питань, що потребують дослідження, формування критичного мислення, комунікативних навичок);
- 5) виховуюча (підготовка сучасного фахівця з креативним мисленням, здатним діяти в конкурентному середовищі; національно-мовленнєвої особистості із сформованими демократичними та морально-етичними цінностями).

Як показує досвід роботи, сучасні тематичні лекції (яких більший відсоток з-поміж інших), вимагають удосконалення підходів до їх організації. Маємо на увазі введення у структуру інноваційних методів навчання. Приклади.

Вступна частина лекція може передбачати такі методи:

- 1) прогнозування. За темою лекційного заняття здобувачі вищої освіти передбачають, які питання можуть висвітлюватися у її змісті;
- 2) дослідницько-творчий. Викладач презентує ключові поняття, в які включені слова, словосполучення із попередніх тем та нової. Завдання студентам: побудувати логічну схему їх взаємозв'язку

та виявити нові базові поняття. Лектор пояснює зміст незрозумілих та наголошує на взаємозв'язку тем для вивчення дисципліни; розкриває значущість її засвоєння для майбутньої професійної діяльності;

- 3) бібліографічного пошуку. Алгоритм роботи викладача під час застосування цього методу такий: повідомлення теми лекції, ключових слів; завдання здобувачам освіти: вибрати з-поміж рекомендованої літератури ті наукові джерела, що забезпечать зміст означеної лекції (за назвою наукового тексту або за допомогою гаджету).

Основна частина лекції. Вона повинна відображати сучасний стан проблеми, що винесена для вивчення, формувати складові професійної компетентності (інтегральну, загальні, фахові), що подані в Освітньо-професійній програмі спеціальності, мотивувати здобувачів вищої освіти до самостійного пошуку інформації, проведення власних досліджень.

Як показує досвід роботи, ефективність лекції забезпечить:

- 1) використання комп'ютерних технологій (відеофільмів, вебінарів, фрагментів занять у закладах освіти тощо). Особливу увагу акцентуємо на створенні презентацій до теми. Проте зауважимо, що вони здебільшого повинні нести не текстовий формат лекції, а схеми, таблиці (діаграми, інструктивні, узагальнюючі), що спонукають студентів до розвитку креативного мислення;
- 2) введення проблемних питань для дискусії. Метод «Займи позицію» з подальшим узагальненням поглядів здобувачів вищої освіти та лектора з науковим обґрунтуванням. Це дозволяє не лише передавати знання, а й стимулювати критичне мислення, заохочуючи студентів до активної участі в освітньому процесі. Проблемні запитання формують здатність до порівняння, узагальнення та формулювання власної думки;
- 3) продовження тези відповідно до теми самостійної роботи студента. Лектор вводить початок думки щодо окремої проблеми, здобувачі вищої освіти продовжують, формулюючи варіанти відповідей та урахувавши проведені самостійні дослідження.

Висновки до лекції повинні нести узагальнюючий характер, спрямування здобувачів вищої освіти до наукового пошуку, розробки проектів тощо. Застосування методу «групування» дасть можливість студентам побудувати логічний взаємозв'язок між ключовими поняттями теми лекції чи встановити асоціативний ланцюжок певних подій, явищ.

Лекція-візуалізація передбачає застосування мультимедійних засобів для кращого сприйняття матеріалу та супроводжується презентаціями, відео, графіками, діаграмами. Викладач має обирати вид лекції, який відповідатиме змісту теми та сприятиме ефективному засвоєнню матеріалу.

Нами окреслено деякі аспекти нововведень у традиційну тематичну лекцію. У процесі професійної діяльності нами використовувалися й інноваційні, нестандартні.

Приклади.

1) лекція-інсерт. До окремих питань лекції викладач подає на папері готову інформацію, здобувач вищої освіти опрацьовує її, позначаючи: відомі факти, невідомі поняття та інформує про додаткову інформацію, яку хоче довідатися від лектора. Цю роботу можна провести в інтерактивних групах та завершити дискусією із висновками;

2) лекція у квазіпрофесійному середовищі. Вона здебільшого практичного спрямування.

Здобувачам вищої освіти презентується фрагмент майбутньої професійної діяльності, що пов'язаний із темою заняття. Завдання: доповнити лекцію компетентнісно орієнтованими завданнями.

Серед вимог до сучасної лекції визначаємо структурованість (наявність чіткого плану, виділення ключових питань і логічна послідовність їх викладу), науковість та доступність, урахування індивідуальних особливостей навчання: темпу, інтересів, особливостей сприймання інформації здобувачами вищої освіти та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами презентовано особливості проведення лекцій у закладі вищої освіти. Закцентовано увагу на інноваційних складових традиційної тематичної лекції та наведено приклади використання нестандартних.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у з'ясуванні особливостей структури практичного заняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кабакова Л., Мирончук Н. Організаційні форми роботи у вищому навчальному закладі. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 150-154.
2. Крохмальна Г.. Лекція як функціональний елемент сучасної науково-педагогічної комунікації (вимоги, особливості і перспективи). *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2018. Випуск 33. С.126-134.
3. Носковенко Ю. П., Ткачик Д. А., Опольський Я. В., Залюбівська О. Б. Шляхи модернізації лекційного викладання у вищій школі XXI СТ. URL:file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/7868-27906-1-PB.pdf
4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; За ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2005. 399 с.
5. Положення про організацію освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» (24.12. 2020 р). URL:https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31357
6. Про вищу освіту. Закон України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.